

שיר של אש ושל קרח

הקוטב הצפוני נתון בשנים האחרונות לתמרונים צבאיים, מאבקים משפטיים ותביעות היסטוריות. האם המסת הקרחונים והמאבק על משאבי הטבע יציתו מלחמה, או ששיתוף הפעולה יגבר?

לטענת מומחים, רכס ההרים הנמצא מתחת לקוטב הצפוני עשוי להתגלות כהמשך פיזי של גרינלנד, קנדה ורוסיה, עניין שמחזק את תביעות הבעלות שלהן. מחקר הקוטב צובר תאוצה, אך השפעתה של הגאופוליטיקה על העבודה המדעית גרמה לכך שאזורים ארקטיים שבשליטה רוסית נסגרו בפני חוקרים זרים.

בעקבות פעולות רוסיה באזור הארקטי אמרה הת'ר קונלי, סגנית נשיא במונח ללימודים אסטרטגיים ובינלאומיים בושינגטון, כי ארה"ב שגתה בכך שוויתרה על תפקיד דיפלומטי רשמי בחיפוש זכויות כלכליות באי הארקטי. במונח דנו גם בצורך לממן פורצי קרח חדשים כדי לנטרל את נוכחותה של ספינת מחקר ארקטי חדשה מסין, המכונה "דרקון השלג". אחרים מצביעים על צעדיה של ארה"ב באזורים הסמוכים, כמו במצר ברינג המפריד בין סיביר לאלסקה ובין אסיה לאמריקה הצפונית, שנועדו לנטר את פעילות הרוסים. באופן דומה נעות ארה"ב באי הנורווגי ודרו, הגובל בצדה המערבי של רוסיה. לאסה הוגוס, ששימש ראש עיריית האי ושירת במודיעין הצבאי הנורווגי, אישר ל"ניריוק טיימס" כי ארה"ב הציבה באי מכ"ם מתקדם.

מדיניות ארה"ב באזור הארקטי לא הייתה עקבית. הנשיאים בוש ואובמה תמכו אמנם באשרור אמנת הים, המספקת מסגרת לתביעות ימיות של מדינות האזור, אך מכיוון שלא אושרה בסנאט היא עשויה למנוע מארה"ב גישה למשאבים כלכליים העשויים להיוקף לזכותה. השינוי הנוכחי בגישה האמריקנית נובע גם מחילופי הממשל. באפריל חתם נשיא ארה"ב דונלד טראמפ על צו המבטל את ההגבלות שהוטלו על שוק הנפט בעידן אובמה, ולאחרונה אישרה ארה"ב תוכנית לבניית אתר קידוח מול חופי אלסקה במטרה לקדם תוכניות דומות באזור הארקטי, תוך קביעה כי השפעתו האקולוגית תהיה זניחה או קטנה. בממשל האמריקני הוסיפו כי השטחים הסמוכים הם בעלי פוטנציאל גדול למציאת מצבורי נפט וגז, שתושבי אלסקה זקוקים להם.

הסינים לוטשים עיניים

גם סין, הענק האסייתי, גיבשה בעשור האחרון אסטרטגיה לאזור הארקטי, וחתמה על שותפות מחקר עם איסלנד כדי להשתתף בנעשה באזור. הקשר עם איסלנד הוא יותר מהשתתפות סמלית, והוא נועד להבטיח שסין לא תישאר מאחור. כ-1,500 קילומטרים מפרידים בין הכפר הסיני הצפוני ביותר לחוף הארקטי. אף שלסין אין טריטוריה ארקטית, היא הגבירה בהתמדה את מעורבותה באזור. פקידים סינים חשפו כי ארצם מעוניינת להיות כוח חשוב באזור הקוטב, במטרה לקדם אינטרסים אסטרטגיים, מסחריים ומדעיים. אף שהמדיניות הסינית נתקלה בחשדנות מצד חברות המועצה הארקטית, ב-2013 הסכימה המועצה להרחיב את מספר

הריבונות של המדינות במי הים הסמוכים אליהן ובמשאביו הטבעיים והשימוש בהם. על פי אותה אמנה, כל מדינה יכולה להרחיב את שטחה בכ-150 מיילים ימיים נוספים. בהתאם לכך, מדינות כמו רוסיה, נורווגיה ודנמרק הגישו תביעות על שטחי הקוטב. מאבקים אלה, שאינם מסתכמים בדיונים ופגישות דיפלומטיות, מעלים את מפלס המתח המדיני באזור. מאז שרוסיה הניפה דגל בקרקעית האוקיינוס בקוטב הצפוני לפני יותר מעשור, היא המשיכה להרחיב תשתיות באזור ולקבוע עובדות בשטח. בסיוע שערך לאחרונה נשיא רוסיה ולדימיר פוטין בקבוצת האיים (ארכיפלג) "ארץ פרנץ יוזף", שהצבא הרוסי בנה בהם בסיס קבוע, הוא הדגיש את הצורך של הצבא ורשויות הביטחון הרוסיים להגן על האינטרסים הלאומיים באזור הארקטי.

דבריו לא נאמרו כמס שפתיים. בתחילת אוגוסט עזבה שיירה של ספינות מלחמה רוסיות את בסיס הצי הצפוני במחוז מורמנסק, ועגנה מחוץ למאחז רוסי באי הארקטי. דובר הצי אמר כי כלי השיט ערכו תמרונים משותפים, בדומה למסעות האימונים שערכה ספינת הקרב הגדולה ביותר של הרוסים בים קארה הסמוך לאי הארקטי. הפגנת הכוח באזור הייתה המשך לפעילות הרוסים ב-2013, כאשר כוח משימה ימי שכלל יותר מעשר ספינות נשלח לראשונה לאזור שממזרח לאיי סיביר החדשה.

משלחות המחקר המוקדמות לקוטב הצפוני סימלו את גבורתו ואומץ לבו של האדם המגיע למרחקים וחוקר את צפונות הטבע, והן תוארו כשיאו של מאמץ על-אנושי ויוצא דופן. אותם חוקרים צפו גם באוקיינוס הארקטי, המכוסה ברובו קרח ים המשתרע על אלפי קילומטרים. אלא שבעקבות התחממות כדור הארץ, החל משנת 1979 משתנה היקף הקרח הימי במהירות – ליתר דיוק, ב-7.4% בכל עשור.

ככל שחלפו השנים והקרח נמס בהדרגה, הפך האוקיינוס הארקטי לנגיש לפיתוח כלכלי ולהתעניינות גוברת. רבים מבינים כיום כי האי הארקטי, המאופיין בפסגות מושלגות וקרחוני ענק, מכיל מתחת לפני השטח משאבי טבע יקרים. סקר גיאולוגי עדכני שנעשה בארה"ב העריך כי באזור הארקטי נמצאים עד 30% ממצבורי הגז הלא ידועים בעולם, ו-13% מהנפט. על פי מורטן סמלרוד, מנהל מכון המחקר הגיאולוגי של נורווגיה, מתחת לפני השטח הקפואים בקוטב הצפוני צפויים להימצא פחם, יהלומים, אורניום, פוספט, ניקל, פלטינה ומינרלים יקרים אחרים.

המסת הקרחונים יצרה לראשונה גם מסלולי מעבר ימיים בקוטב הצפוני, ובהם מעבר היסטורי בין האוקיינוס האטלנטי לאוקיינוס השקט שבו אין כמעט תעבורה ימית. שינויים אלה הובילו חברות ספנות לבדוק את האפשרות לקצר דרכים ולייעל העברת סחורות. מנהל חברת הספנות הנורדית "Nordic Bulk Carriers" מרס פטרסן, שיגר כבר לפני ארבע שנים ספינת משא כדי לבדוק אם המסלול החדש יוכל לקצר את תעבורת האוניות ולחסוך בצריכת הדלק.

בין 4 ל-6 מיליוני בני אדם חיים בצפון מעגל האזור הארקטי; כמחציתם ברוסיה, והשאר מפוזרים בשבע מדינות צפוניות אחרות – ארה"ב, קנדה, גרינלנד (שהיא טריטוריה דנית בעלת אוטונומיה רחבה), איסלנד, נורווגיה, שוודיה ופינלנד. כחצי מיליון מתוכם הם בני עשרות העמים הילידים באזור, כמו אינואיטים (שכוננו בעבר אסקימואים). הקוטב הצפוני מתחלק בין תביעות טריטוריאליות של קנדה, נורווגיה, דנמרק, ארה"ב ורוסיה, שלכל אחת מהן גבול ימי עם האי הארקטי. בשל כך הוקמה מועצה ארקטית משותפת של מדינות חברות ומשקיפות, ובהן – מלבד המדינות שהוזכרו – גם פינלנד, שוודיה ואיסלנד, ולכולן אינטרסים שונים באזור.

האמנות והחוקים השונים של האו"ם מסדירים את

לתביעות חופפות. למרות חילוקי דעות כולן התחייבו לחוקה הארקטית המבוססת על המשפט הבינלאומי, וכולן מבטאות באופן קבוע את תמיכתן בו כעיקרון מנחה. הסכם הגבול שנחתם ב־2010 בים ברנטס בין רוסיה לנוורווגיה, היה דוגמה חשובה להבנה הדדית. כך גם מדיניות איסלנד, המקדמת שיתופי פעולה בנושאים ארקטיים, יחד עם פינלנד ושוודיה שהציגו אסטרטגיות ביטחון משותפות. באופן דומה הצליחה ארה"ב לסייע בהחלטת המועצה על שיתוף פעולה ימי, עם היווצרותו של פורום משמר החופים הארקטי. בפסגת שרי המועצה בשנת 2015 הכריזו חבריה על חשיבות השמירה על שלום, יציבות ושיתוף פעולה בונה באזור הארקטי.

לכולן ברור כי שיתוף פעולה אזורי נותר חיוני כדי להבטיח את המשך שגשוג האוכלוסייה המקומית. חברות המעגל הארקטי חשות מחויבות להיאבק בפגיעות האקלים, בין השאר לאחר שנחשף כי אוכלוסיית דובי הקוטב צפויה להתכווץ ב־30% בעשורים הקרובים. שיתוף הפעולה הצבאי בין ארה"ב לרוסיה נשאר חיוני לאינטרסים של מדינות האזור ולפעילות משמר החופים שנותרה ללא שינוי, לצד הסכם מסגרת לחילוף והצלה שקבע

אזורי אחריות לכל אחת מהמדינות. מדינות המעגל הארקטי גם הצליחו ליצור הסכמי חירום לשיתוף פעולה בנושא זיהום נפט ימי, תוך התמקדות בהגברת המוכנות והשפעות אזוריות במקרה של דליפת נפט יהיו חמורות, מפני שכל ניקוי ופינוי יהיו סבוכים בשל הריחוק הגיאוגרפי, חוסר אור יום (בחורף) וטמפרטורות מקפאות.

מוקדם לקבוע מה יהיו השלכות המאבק על היחסים בין המדינות החברות והמשקיפות, שכן המהלך המשפטי חרוק מסיים והפערים בין הצדדים עשויים להוביל להבנות סותרות. לצד רוסיה וארה"ב שעוקבות בדריכות זו אחר זו, ניצבת סין שתפעל בכל דרך לקדם את מעורבותה באזור.

הארי מיקולה מהמכון הפיני ליחסי חוץ הסביר כי עד כה השתלם לרוסיה לשותף פעולה, אך שאיפותיה הכלכליות, שנתקלו בחוסר הבנה ותשומת לב, עשויות לשנות את מדיניותה באזור. לאחרונה סיימו כוחות מיוחדים מצ'צ'ניה תרגיל צבאי בקוטב הצפוני, והגיעו באמצעות מטוס רוסי לנמל התעופה לונגיאריבין בסבאלברד למרות שורת גינויים. חודש לאחר מכן אישר מוז'ל נאט"ו וראש ממשלת נורווגיה לשעבר, ינס סטולטנברג, לערוך כנס של חברות הברית הצבאית באי, ועורר את זעם הרוסים שכינו את הכנס פרובוקציה. צעדים אלו עלולים לשנות את האזור ולהעלות את מפלס המתח. מנגד, תבונה מדינית של מנהיגי האזור עשויה להרגיע את הרוחות ולעצב הסדרים לטובת הכלל. ●

הכותב הוא דוקטורנט באוניברסיטת בראילן

אלא גם לסחר עם סין. באמנת ספיטסברגן שנחתמה בפריז ב־1920, ניתנה ריבונות מלאה לנוורווגיה על האי ונקבעה הקמתו כאזור מפורז. על פי האמנה, אורחי כל המדינות החתומות יוכלו להתיישב בארכיפלג ולעסוק בדיג מסחרי.

אף שהאמנה לא הסדירה במפורש את פעילויות המחקר, חוקרים נורווגיים ושוודים שיתפו פעולה נגד פעילות סובייטית־פולנית באי, ועם פתיחת מכרה סוואה בסבאלברד זכתה שוודיה לאספקת פחם קבועה. מכרות הפחם עודדו משלחות שוודיות נוספת לחקור את האזור הארקטי, והן התמקדו בגיאולוגיה, בבוטניקה, בזואולוגיה ובארכיאולוגיה של האזור. כיום נותרו לשוודיה אינטרסים תעשייתיים משמעותיים באזור ים ברנטס באוקיינוס הארקטי, המכיל נכסי עופרת, מינרלים ודגים, ואלה מעודדים אותה להגדיל את היקף הסחר ושיתוף הפעולה בתחומי האנרגיה באזור.

באופן דומה הבינה פינלנד כי האינטרסים הבינלאומיים שעל כף המאזניים מאפשרים לה להיות שחקן ארקטי, אף שאיבדה את אזור פטסמו לבריה"מ ואיתו את קו החוף הארקטי. פירוש הרבר כי לפינלנד אין מקום בדיונים החשובים על אזורי הים הארקטי וניהול המשאבים, אבל הרבר לא מנע ממנה להקים מרכז מידע ארקטי עם האיחוד האירופי ברובניימי בירת לפלנד, סמוך למרכז הארקטי באוניברסיטת לפלנד. יוזמה זו הביאה לשיתוף פעולה של מכוני מחקר אירופיים, כך שמוקדם להספיד את מאמצי הפינים באזור.

ובכל זאת, משתפים פעולה

מלבד פעילות המדינות הנורדיות ניצבת קנדה הטוענת כי הארכיפלג הארקטי נמצא במים הטריטוריאליים שלה, והיא הגבירה את נוכחותה באזור באמצעות הקמת מרכז מחקר ופיתוח צוללות אוטונומיות. הריבונות הקנדית בקוטב הצפוני החלה ב־1880, כאשר בריטניה העבירה את שליטתה באזור הארקטי לקנדה, כדי למנוע תוקפנות אמריקנית בשל דוקטרינת מונרו שאסרה על בעלות אירופית בצפון אמריקה. דנמרק וקנדה ניהלו ויכוח בעלות על אי קטן בשם הנס הנדריק שגודלו 1.3 קמ"ר בלבד, רק בשל השפעתו על השליטה במרחב הימי. לבסוף הסכימו קנדה ודנמרק על תיחום הגבולות הימיים באזור הארקטי והכירו בטענות ההדדיות. ועדיין, למרות ההסכם, מעמד האי נותר בלתי פתור. הרבר לא הפריע לשתי המדינות לשותף פעולה באזור הארקטי בשנים האחרונות, וכי 2012 השלימו משא ומתן על חיפוי נפט וזכויות דיג באזור מפרץ בפין, כדי להתמודד עם פעילות רוסיה באזור. קנדה דיווחה לאחרונה על תנועת מטוסים צבאיים רוסיים שהתקרבו למרחב האווירי שלה, ובוועדה מיוחדת שהתקיימה בסנאט הקנדי נשמעו עדויות על איום הטילים ההולך וגדל של הרוסים בסמיכות לקוטב הארקטי, לנוכח פעילותם הקבועה של צוללות ומטוסי צבא רוסיים באזור.

למרות גינויים והפגנות כוח צבאי, הקוטב הצפוני עשוי להוביל לשיתופי פעולה חשובים. כבר לאחר נאומו ההיסטורי של נשיא רוסיה גורצ'וב במורמנסק ב־1987, נרתמו מדינות האזור הארקטי לתהליך רובניימי שהוביל להקמת המועצה הארקטית. בשנת 2008 התחייבו חמש החברות המייסדות למסגרת משפטית מוסכמת ולהסדר מוסכם

חברותיה ולכלול את סין כמדינה משקיפה, יחד עם הודו, יפן, סינגפור ודרום קוריאה. מדינות משקיפות אינן רשאיות להצביע ונאלצות להסתפק בהגשת הצעות, אך הן יכולות להשפיע על דרך קבלת ההחלטות.

במקביל מצליחה סין להוביל שיתופי פעולה נרחבים עם מכוני מחקר מכל חמש המדינות הנורדיות, והיא חיזקה את יחסיה עם איסלנד, גרינלנד ונורווגיה. ב־2012 חתמו סין ואיסלנד על הסכם מסגרת לשיתוף פעולה ארקטי, הראשון מסוגו בין סין למדינה נורדית. מאז חתמו שתי המדינות על הסכם סחר חופשי, והרחיבו את שיתוף הפעולה ביניהן בפיתוח משאבים. חברת CNOC, בבעלות מדינת סין, קיבלה רישיון ממשלת איסלנד לחקור נפט באזור הסמוך לאוקיינוס הארקטי. עם זאת, ב־2011 דחו האיסלנדים מכירת חלקת אדמה גדולה בצפון מזרח איסלנד למשקיע סיני מסתורי בשם הואנג נובו, שלדבריו תכנן להקים אתר נופש אקולוגי תיירותי.

המדינות הנורדיות הן קבוצת הרוב במועצה הארקטית ובעלות פוטנציאל לשיתוף פעולה, אך גם ביניהן התגלו חילוקי דעות היסטוריים. החוקר האיסלנדי פרופ' ולור אינגימנדרסון הסביר כי המהלכים הרוסיים, שהובילו לסדרת פגישות בין חמש מדינות החולקות גבול ימי עם הקוטב – ארה"ב, רוסיה, נורווגיה, קנדה ודנמרק – נערכו ללא איסלנד, שוודיה, פינלנד ונציגי העמים הילידים בצפון, וזאת במטרה למדרם מתוכן השיחות.

דנמרק, המתבססת על ריבונותה בגרינלנד מ־1815, ממשיכה לחשוד בכוננותיהן של שכנותיה. מרענים רנים טוענים כי לדנמרק יתרון גדול על פני שאר המדינות, מכיוון שגרינלנד נמצאת בקרבה משמעותית לקוטב הצפוני. ספינות מלחמה דניות כבר החלו לפטרל באזור כדי להגביר את נוכחותן. מנגד, פוליטיקאים גרינלנדים פועלים עם חברות וממשלות זרות בעלות מומחיות בקידוחי נפט.

גם נורווגיה, שהפסידה את ריבונותה על מזרח גרינלנד, החליטה ב־2011 להקצות סכום של 1.2 מיליארד כתר נורווגי ליוזמות בקוטב הצפוני, ולקדם את מעורבות נאט"ו באזור. הארכיפלג של איי סבאלברד בחוג הארקטי מצוי בריבונותה. לשוודיה אין תביעה טריטוריאלית באוקיינוס הארקטי אלא להקמת מרפא יבשתי, בהתאם לאמנת חוק הים. יחד עם פינלנד ואיסלנד, היא קיבלה היתר להשתתף בקבלת החלטות במועצה הארקטית במקרים של אינטרסים לגיטימיים.

מדינות אלה מסתמכות על זיקתן ההיסטורית לאוכלוסייה המקומית. מימי הביניים ראו פינלנד ושוודיה בלאפים (סאמים) שבצפון החוג הארקטי קבוצה אתנית ייחודית ששייכת להן. השוודים רואים בעצמם חלוצים במחקר הקוטב הצפוני, שהחל ב־1732 בעת שהביולוג והבוטנאי קרל ליניאוס עבר במסעו את רכס ההרים שבצפון לפלנד. לאחר שדנמרק מסרה את נורווגיה לשוודיה, נשלחו ציידים לווייתנים לצד חוקרים וימאים מיומנים משתי המדינות, עם ספינות לשבירת קרח שתחזו נתיבי ים צפוניים.

מאוחר יותר גילתה שוודיה עניין באזור הארקטי ובעיקר באי ספיטסברגן, בארכיפלג של סבאלברד, המרוחק כ־1,300 ק"מ מהקוטב. הנמל השוודי־נורווגי בארכיפלג הפך לנקודת מעבר חשובה לא רק לתחבורה שנעה מרוסיה לאירופה,

רכס ההרים הנמצא

מתחת לקוטב הצפוני

עשוי להתגלות כהמשך

פיזי של גרינלנד, קנדה

ורוסיה, אלא שהשפעת

הגאופוליטיקה על

העבודה המדעית גרמה

לכך שאזורים ארקטיים

שבשליטה רוסית נסגרו

בפני חוקרים זרים